

Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola

Mintalapoktól az élő modellekig –

Az alakrajz oktatásának változásai a magyarországi középfokú szakmaoktatás kezdetétől napjainkig, különös tekintettel a mai módszertani lehetőségekre

DLA értekezés tézisei

Szabó Franciska

2019

Témavezető: Dr. habil. Kőnig Frigyes DLA

egyetemi tanár, tanszékvezető, rector emeritus,
az MKE Doktori Tanácsának elnöke

Célkitűzés

A Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium rajztanáráként évek óta figyelem azt az alakrajz oktatásában használt módszertani változatosságot, melyet a rajztanárokból álló szakmai közösség alkalmaz. Kutatásom célja az volt, hogy megvizsgáljam, a mai gyakorlat mögött milyen rajzoktatás módszertani hagyományok húzódnak, a most is alkalmazott szemléltető eszközeink mikor és milyen pedagógiai szándékkal kerülhette be az oktatába. Végül pedig arra kerestem a választ, hogy a mai elvárásoknak megfelelően milyen stratégiákat lehet alkalmazni az emberi figura lerajzolásának megközelítésében, hogyan aktualizálhatók az évszázados módszertani megközelítések és mik azok, amelyek alig változtak az évek során.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a kutatásom célja az áttekintés volt; egy olyan keretrendszer megállapítása, ami számos további részkutatással folytatható és elmélyíthető. Jellegéből adódóan tehát inkább a tendenciák meghatározására alkalmas, mint egy-egy módszertan pontos rekonstruálására. Továbbá kapcsolódni szerettem volna a Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és jogelődjeinek muzeális értékű anyagát felölelő Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény kutatásába bekapcsolódni.

Kutatásmódszertan

Kutatásomat azzal kezdtem, hogy az iskola történetének teljes vertikumából származó archivált rajzokat végignéztem és az alakrajz tárgykörébe tartozó háromezer rajzot kiválogattam. A válogatás alatt az alábbi szempontokat tartottam szem előtt:

- feltételezhetően az intézmény diákja rajzolta,
- emberi alak vagy annak részlete szerepel rajta (ide értve a gipszmodellekről készült rajzokat is),
- a rajz nem ipari, kézműipari, képzőművészeti vagy alkalmazott művészeti munka terve, hanem a szakma megalapozásának szükséges rajzi ismeretek elsajátítása céljából készült.

Az anyag áttekintése után körvonalaztam a módszertani csoportokat és ezek mentén folytattam a kutatást a magyarországi oktatás vonatkozó jogszabályrendszerének megismerésével, az eddigi iskolatörténeti kutatások eredményeinek olvasásával. Ezt követően az eredeti segédeszközökre (mintalapok, gipszmodellek) vonatkozó adatokat gyűjtöttem, majd ezek alkalmazásával kapcsolatban rajzpedagógusok, esetleg oktatásügyi szakemberek publikációiból igyekeztem rekonstruálni az iskola módszertanát. Végül, a jelenlegi helyzet jobb megértésében sokat támaszkodtam a kollégáim szóbeli közléseire.

Tézis: A Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium, illetve jogelődjeinek rajzoktatás módszertanát befolyásolja a mindenkori jogszabályi háttér.

A módszertan alatt azt vizsgálom, hogy milyen szemlélettel és milyen eszközrendszerrel vezeti be a pedagógus a rajzolást a szakmájukként vagy annak kiegészítéseként tanuló diákok számára az emberi figura rajzolását. Ahhoz azonban, hogy egy 19. vagy 20. századi pedagógus módszertani lehetőségeit kiolvashassam, szükségem volt megismerni azt a keretrendszert, amit a jogszabályi környezet biztosított. Az 1783-as bécsi rendeletről kezdve az állami fenntartású intézmények számára jogszabályban rögzítik - szűkebb vagy tágabb mozgásteret biztosítva - az oktatás célját és keretét. Az évszázadok során az iparostanoncok vasárnapi rajzoktatásától végig követhetjük a szakmaoktatás intézményrendszerének kialakulását, a célok megváltozását az iparosok ízlésformálásától a képző- és iparművészeti alapképzésig. A vizsgált rajzoktatás célja az iskola fokhoz kötve került meghatározásra. Az oktatás célján és az egyes szakmák számára feldolgozandó rajzi tananyagot kívül a jogszabály ad keretet a tanórák heti számának is. Az archívumban található rajzok esetében fontos információval szolgál, hogy egyes munka 4 vagy 40 óra munka eredményeként készült-e el?

Tézis: A Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény Grafikai Gyűjteményének állománya alapján négy jól elkülöníthető alakrajz oktatási módszertan határolható el. Ez a négy egység a mintalapok utáni másolás, a gipszöntvények utáni szabadkézi, látvány utáni rajz, az élőmodell utáni rajz és az anatómiai ismeretek oktatása.

Annak ellenére, hogy az emberi figura lerajzolásának különböző megközelítéseit négy módszertani egységbe rendeztem, számos ponton található ezeknek a halmazoknak a metszetei: ilyen például az anatómiai modellek gipszmintái, vagy az antik gipsz szobrokról készült mintalapok.

A 18. században és a 19. század első felében a rajzoktatás elsődleges eszköze és módszere nem a látvány utáni rajzolás, a természet leképzése, hanem a mintalapok másoltatása. A mai (művészeti szakképzésben az) oktatási gyakorlatból szinte teljesen kikopott a mintarajzok használata. Ezek elsődleges oka, hogy az említett módszer utoljára az akadémiákban (tehát a 19. század második felében) élte fénykorát, és a 20. század szerteágazó művészeti törekvései elsöpörték azt. A mintalapokat képzett művészek gondosan készítették el, egyes esetekben az iskola tanára maga rajzolta meg. A mintalapok ugyanakkor az oktatási célnak megfelelően egymás utáni sorrendje meg volt határozva, hogy a növendék tudását gyarapíthassa. Az intézmény történetében osztrák, német és francia mintalapok is voltak használatban, a legkorábbi alakrajz másolat 1806-ból származik.

A gipszminták, vagy ahogyan a 19. századi szakma hívta, főszminták az antik művészet újra- és újra felfedezésének termékei. A gipszből készült minta szobrok nem csak abból a praktikus okokból álltak a rajziskolák műtermeiben szép számmal, hogy az élő modellel szemben nem mozognak. A szobrok elsősorban az antik görög és római kultúra kiemelkedő alkotásainak, az európai kultúrát

meghatározó mitológiai alakok és történelmi személyek portréinak öntvényei, számos esetben az eredeti műalkotásnak a sokadik öntvényének az öntvénye. Mégis, rajzoltatásuk az ízlés formálásának eszközével egyenlő volt. A korabeli meggyőződés volt, hogy az ipari termékek akkor tudnak versenyezni a nemzetközi piacon, ha a készítőik és tervezőik kifinomult ízléssel rendelkeznek, melyet a rajzoláson keresztül sajátítanak el. A jó ízlés egyenlőnek számított az antik szobrászat kifinomult formavilágának ismeretével. A gipszmintákat, melyeket még 1905-ben is katalógusból lehetett rendelni, a modernizmus művészeti irányzatai szépen lassan kiszorították. A mai gyakorlatban azonban újra szerepet kapnak – legalábbis azok, amelyek túléltek a pusztítást, vagy amik azóta készültek. Az antik gipszöntvényeken kívül reneszánsz portrék, 17-19. századi jelentős személyiségek szobrainak másolatai, de Ady Endre halotti maszkja is előfordul.

Az élő modell utáni rajzolás a 20. század elején állandósul, ez előttről azonban találunk számtalan példát a Gyűjtemény grafikai anyagában. Egészen az 1860-as évekig vissza tudunk nyúlni, hogy első portrékat, és később aktokat megtaláljunk. Az élő modell utáni rajzolás nehézsége a mintalapokkal szemben ugyanaz, mint ami a gipszek esetén is: a háromdimenziós látvány leképzése egy két dimenziós felületre. Ezt azonban megnehezíti az a körülmény is, hogy egy élő modell mozog, lélegzik, s a rajzolóval óhatatlanul is kapcsolatba kerül.

Kutatásom a művészek számára készített anatómia könyveket is érinti, hiszen ez egy új perspektívát ad az emberi test megismeréséhez és annak értett leképzéséhez. A Gyűjteményben találunk anatómia könyvet 1811-ből olasz nyelven, az 1870-es évekből többet német nyelven, 1881-ből pedig az első magyar nyelvű művészeknek szánt anatómia könyv is előbukkan: Székely Bertalan egyetemi előadásainak kézírásos kiadása. Elvéve, de találunk példát arra, hogy ezeket az oktatásban is használták, valószínű, hogy a képzőművészeti felsőfokú tanulmányok előkészítéseként.

Tézis: A 21. századi rajzoktatási módszertan heterogén, ugyanakkor mind a négy módszertani egység valamilyen formában tovább él. A kortárs rajzpedagógiának folyamatosan megújuló módszertanra van szüksége, melyet gazdagít a történelmi módszertanok ismerete.

A négy módszertani megközelítés mindegyike megjelenik valamilyen formában a mai rajztanári gyakorlatban, ugyanakkor a látvány utáni szabadkézi rajzolás, ezen belül is a modell utáni rajzolás a domináns. A 70-es évektől az akadémista hagyományokat is tovább örökítő szocialista realizmus igényeihez illeszkedő rajzoktatás keretrendszere meglazult, a rajzeszközök változatos használata megjeleik, a fotózás, különösen a digitális technológia térhódítása pedig új nézőpontot ad a leképezés, a képalkotás területén, s ennek hatása az oktatásban is megjelenik. A kortárs pedagógiai törekvéseknek megfelelően megjelennek a változatos munkaformák is.